

Vervolgens komt de eerste co-referent aan het woord. Damiaan Denys is hoogleraar psychiatrie in het AMC en studeerde ook filosofie. Denys bestrijdt de opvatting dat empathie de basis is van moraal. Behalve dat hij uit evolutionair oogpunt niet kan begrijpen waarom moraliteit zich überhaupt zou ontwikkelen als empathie al zou voldoen als *social glue*, is moraliteit voor hem ook van een totaal andere orde. Hij betoogt een volstrekt contrast tussen moraliteit en een sociaal instinct, als een culturele correctie van een biologisch deficiënt.

Jan Vorstenbosch, universitair docent Toegepaste Ethiek aan de Universiteit Utrecht en de tweede co-referent, concentreert zich in zijn commentaar op de verhouding van (een) moraal en ethiek als normatieve wetenschap die (een) moraal overdenkt, articuleert en de validiteit ervan probeert vast te stellen. Vorstenbosch stelt dus eigenlijk de vraag naar de relatie tussen evolutionaire verklaringen en de normatieve geldigheid van normen en houdingen, en de verhouding tussen wetenschappen als biologie en psychologie en de (normatieve) ethiek.

Heleen van Luijn, psycholoog en senioronderzoeker bij de Universiteit van Tilburg, onderzoekt de relatie tussen de sociale instincten die in de hedendaagse sociale psychologie als de biologische basis van de moraal worden beschouwd, het onbewuste en morele beslissingen. Hoogleraar psychologie Ap Dijksterhuis bevestigde onlangs met psychologische experimenten dat het onbewuste een grote rol speelt bij het nemen van complexe beslissingen.

Esther-Mirjam Sent, hoogleraar Economische Theorie en Economisch Beleid aan de Radboud Universiteit onderzoekt de rol van de moraal in de economische wetenschap. De traditionele *homo economicus* als de volmaakte rationale en volledig geïnformeerde, puur op het eigen belang gerichte actor liet volgens haar weinig ruimte voor mo-

rele overtuigingen. Hoogstens konden economen morele normen proberen te begrijpen als een soort contract dat rationele actoren uit welbegrepen eigenbelang met elkaar sloten, maar de ideale omstandigheden die hierbij verondersteld werden maakten dergelijke constructies weinig realistisch. Meer en meer blijken economen echter bereid om de restrictieve aannames van dit mensbeeld te laten vallen en zich open te stellen voor bijdragen uit de evolutionaire biologie en de psychologie. De evolutionaire benadering stelt cognitieve of morele 'vuistregels' met een begrensde rationaliteit in de plaats van de volmaakte rationaliteit van eertijds. De psychologie laat zien dat mensen niet uitsluitend op hun eigen belang zijn gericht, maar bijvoorbeeld ook waarde hechten aan een eerlijke uitkomst. De bijdrage van deze alternatieve benaderingen zal volgens Sent steeds relevanter worden, nu de recente kredietcrisis het failliet van het oude economische mensbeeld onomstotelijk heeft aangetoond.

We sluiten het themagedeelte af met de bespreking door ethicus Ger Palmboom van het boek *Het morele instinct. Over de natuurlijke oorsprong van onze moraal* van Jan Verplaetse. Palmboom eindigt zijn betoog met de constatering dat grote filosofische vragen naar bijvoorbeeld de mogelijkheid van een vrije wil en verantwoordelijkheid niet verdwijnen als we er, met Verplaetse, van uit gaan dat onze moraal lichamelijk geworteld is.

Verder treft u in deze Nieuwsbrief een verslagje van de jaarvergadering van de NVBe, nog twee recensies, en een aantal nieuwsberichten vanuit het ministerie van VWS en het CEG.

We wensen u veel leesplezier.

Lieke van der Scheer, Heleen van Luijn en Henk van den Belt

Thema: Biologie van Moraal

Empathie is niet genoeg

Carla Bal in gesprek met Cor van der Weele

We kennen hem allemaal, onze dierkundige hoogleraar in Amerika: Frans de Waal. Hij is een beetje onze nationale trots. Het meest recente boek van deze productieve wetenschapper heet *The Age of Empathy*, vertaald als *Tijd voor Empathie*. De eerste zin ervan luidt: "Greed is out, empathy is in." De Waal ziet zijn opvattingen over de biologische basis voor moraal rechtstreeks in het verlengde van Darwin. Maar juist een verschil tussen De Waal en Darwin inspireerde biologe en filosofe Cor van der Weele, werkzaam bij Wageningen UR, tot het preadvies 2010 van de Nederlandse Vereniging voor Bio-Ethiek. Op 20 januari presenteerde zij het preadvies met een lezing. Haar essay luidt *Sympathie over en weer. Waaruit bestaat de biologische basis van moraal?*

In een notendop Van der Weeles essay

De Waal wil met zijn werk het traditionele biologische mens- en dierbeeld, waarin agressie centraal stond, aanvullen en veranderen: we hebben ook een heel andere kant, een goede kant, en de kern daarvan is empathie.

Dat is de basis voor moraal en zit ons diep in de botten: empathie vloeit voort uit het mechanisme van emotionele besmetting dat we delen met andere sociale dieren. Spiegelneuronen zijn een belangrijk element van dit mechanisme: ze zorgen ervoor dat we bij het waar-

nemen van gevoelens bij anderen automatisch hetzelfde voelen als wanneer we die gevoelens zelf hebben.

De Waal bouwt voort op Darwin, die in *The Descent of Man* schreef dat elk dier met sociale instincten moraal zal ontwikkelen zodra het intelligent genoeg wordt. En ook Darwin zag empathie daarbij als de kern, of liever gezegd sympathie—het woord empathie bestond toen nog niet in het Engels. Toch schrijft Darwin heel anders over deze kern dan De Waal: Darwin benadrukt dat sympathie ertoe leidt dat we ons zorgen maken over wat andere mensen over ons denken. Het komt erop neer dat sympathie ook en vooral via de behoefte eraan de motor is van moraal: we willen bewonderd worden, en aardig gevonden.

Darwin bouwde daarmee voort op de visie van Adam Smith, die meer dan een eeuw eerder in *The Theory of Moral Sentiments* sympathie ook centraal had gesteld voor moraal, en die het ontstaan van moraal zag in het vinden van een evenwicht tussen sympathie geven en nodig hebben. Ook hij benadrukte de behoefte: het zoeken naar aandacht, erkenning en aanzien zijn de motieven die ons drijven. Smith kwam daarmee dichterbij dan hij eigenlijk wilde in de buurt van Mandeville, die de basis voor moraal zag in de ondeugd van ijdelheid. Maar meer dan Mandeville benadrukte Smith tweerichtingsverkeer: sympathie over en weer, of reciprociteit, staat centraal in zijn mensbeeld.

De Waal en Darwin zijn allebei kinderen van hun tijd. De Waal is in overeenstemming met de gegroeide traditie in de sociale psychologie om de basis voor moraal te zoeken in neigingen die inherent goed zijn. Voor Darwin en Smith is sympathie niet zonder meer goed; het is veel ambivalenter. Sociale instincten leiden wel tot moraal maar zijn het nog niet, en de wegen ertoe kunnen complex zijn.

Van der Wee vindt de visie van Smith en Darwin overtuigender, omdat zij meer recht doen aan de diversiteit aan mechanismen die tot moraal kunnen leiden. Empathie alleen vormt een te smalle basis, en De Waals eenzijdige opvatting over empathie versmalt die basis nog meer. In de tweede helft van het essay werkt ze dit verder uit. In haar pleidooi voor verbreding sluit ze zich bij voorbeeld aan bij sociaal psycholoog Jonathan Haidt, die betoogt dat het bij moraal niet alleen gaat om zorg en rechtvaardigheid, maar ook om loyaliteit, gehoorzaamheid en zuiverheid. Die groepsgebonden intuïties hebben een slechte naam gekregen, vooral door de experimenten van Milgram, maar zijn wel degelijk ook bronnen van moraal.

Van der Wee juicht de huidige toenadering tussen biologie, psychologie en ethiek toe. De Waals werk heeft daarin een belangrijke plaats, maar zijn empathiepleidooi verdient dus op twee manieren verbreding. Ten

eerste verdienen ook andere instincten of intuïties dan empathie aandacht. Ten tweede moeten we ook de moreel minder roze kanten van empathie onder ogen zien. Naast de drijfveren die ons empathie doen zoeken gaat het dan vooral om de onvermijdelijke partijdigheid van empathie.

Gesprek met de auteur

U bent van oordeel dat empathie een te smalle basis is voor moraal en dat ook andere sociale instincten samen met empathie zo'n basis zouden moeten vormen. U noemt als voorbeelden gehoorzaamheid, loyaliteit, conformisme. Mijn vraag is nu: Waarom niet ook agressie, competitiviteit, de wil om te winnen, ambitie, prestatiedrang? Zo nee, waarom niet?

Ik heb het meervoud benadrukt zonder een uitspraak te willen doen over het definitieve lijstje, eerder als onderzoeksrichting in een complex gebied, met ook nog eens complexe relaties tussen de verschillende disciplines die zich erover buigen. De invalshoeken zijn heterogeen, en de lijstjes zijn enorm verschillend. Alleen al de verschillen tussen Darwin en De Waal. Terwijl ze beiden met een evolutionaire blik kijken, en moraal dus zien als functioneel voor het leven in grote groepen, overlappen hun lijstjes toch nauwelijks: Darwin had het over sympathie, loyaliteit, gehoorzaamheid en moed. De Waal over empathie, wederkerigheid, vergelding, conflictoplossing en een gevoel voor rechtvaardigheid. Je ziet daarin ook weer dat verschil rond sympathie of empathie weerspiegeld: De Waal noemt wederkerigheid apart, terwijl dat voor Darwin niet nodig was, want wederkerigheid was voor hem al inherent verbonden aan de werking van sympathie. Jonathan Haidt komt (o.a. in *The New Synthesis in Moral Psychology*) via een heel andere weg, namelijk via bestudering van antropologische literatuur, tot vijf gebieden van moraal. Hoe zo'n aanpak zich dan weer verhoudt tot de bevindingen van evolutiebiologen, ethologen en neuro-onderzoekers is nog lang niet uitgekristalliseerd. Als er allerlei moraal is rond bijvoorbeeld loyaliteit wil dat op zich niet zeggen dat loyaliteit een instinct is, nog los van de vraag wat we precies onder een instinct verstaan. Maar het is wel belangrijk dat er breed wordt gekeken, dat niet hele gebieden van morele fenomenen en intuïties worden verwaarloosd. Haidt heeft aannemelijk gemaakt dat fenomenen van groepsmoraliteit in de morele psychologie zijn verwaarloosd omdat onderzoekers vrijwel allemaal progressieve liberalen zijn, die van groepsmoraal niet veel moeten hebben. Zulke blinde vlekken verdienen te worden ingevuld.

Om nu in te gaan op de concrete suggesties die u noemt: prestatiedrang en ambitie vallen misschien wel voor een flink deel te begrijpen als behoefte aan erken-

ning, en dus als behoefte aan sympathie. Agressie wordt inderdaad soms ook als een bron voor moraal gezien. Jan Verplaetse pleit in *Het morele instinct* bijvoorbeeld voor het onderscheiden van een geweldmoraal, met agressie als bron. Maar ook hier past voorzichtigheid: dat geweld met moraal is omgeven wil niet zegen dat agressie de bron is, of de hoofdbron, van die moraal. Andere mechanismen spelen daar ongetwijfeld mee.

Denkt u dat moraal alleen over het goede gaat? Is het niet zo dat het rijtje agressie, competitiviteit et cetera, hoe dan ook, dus ook als ze niet te begrijpen zijn als behoefte aan sympathie, een belangrijk deel van het sociale leven uitmaken en dus noodzakelijkerwijs, een natuurlijke basis voor moraal zijn, ten goede of ten kwade, moraal gaat immers ook over het kwade?

Moraal gaat inderdaad over goed én kwaad. De vraag is: wat bedoelen we met een “basis” voor moraal? Vanuit evolutionair perspectief gaat het om de kwestie vanuit welke neigingen of instincten moraal is ontstaan, en hoe dat kon. Agressie, competitie, vriendelijkheid, zorg... ze kunnen allemaal toch ook zonder moraal bestaan. Waarom moraal? Het evolutionaire idee is dat dieren die in groepen leven, sociale dieren dus, beter zullen overleven als ze manieren vinden om binnen die groep met elkaar samen te werken. Psychische eigenschappen die daarbij helpen, die helpen binden en samenwerken, en dus voorkomen dat je puur op jezelf bent gericht, hebben bij ons de vorm gekregen van intuïties rond goed en kwaad. Die intuïties zijn aangevuld en versterkt door emoties zoals schuld en schaamte, allerlei regels en sociale gebruiken, et cetera. De basis wordt dus gezocht in de hoek van samenwerkingbevorderende neigingen, dus dan is het niet vreemd dat pro-sociale intuïties plausibele kandidaten zijn als morele “basis” voor wat we goed en slecht vinden. Zulke verklaringen zijn descriptief en hebben geen normatieve kracht, niet direct althans. Maar descriptie en normativiteit lopen in deze discussies vaak verwarrend door elkaar, en ook bij De Waal. Hij is eigenlijk met verschillende projecten door elkaar bezig: hij zoekt de oorsprong van moraal, en hij heeft als missie dat wij niet (alleen) slecht zijn, maar (ook) goed. Die projecten brengen ook een verschillend idee mee over wat een moreel wezen is: in de eerste plaats is het een wezen dat wordt gemotiveerd door morele noties en ideeën en in de tweede plaats is het een moreel goed wezen.

Denkt u dat het rijtje dat ik noem ondubbelzinnig moreel slecht is? Zou u dan niet een al te vriendelijk, erg soft beeld van het morele schetsen? Ik bedoel, agressie kan toch moreel prachtig zijn? Denk aan de film “Orca the Killer Whale”, waarin het walvismannetje wraak neemt

op een groep mensen die zijn wijfje plus kleintje heeft gevangen. Zijn agressie, ambitie, prestatiedrang en de wil om te winnen altijd en per definitie het kwade volgens de Waal?

Volgens De Waal is agressie onze slechte kant. Ik geloof niet dat hij dat zou volhouden bij alle concrete voorbeelden waar je mee kunt komen, maar zo beschrijft hij de grote lijn.

Volgens mij is dat niet zo, ik denk niet dat goed en slecht op die manier op ons van toepassing zijn. Als we bijvoorbeeld bedenken dat ambitie misschien voortkomt uit behoefte aan sympathie, dan is het helemaal geen vreemde gedachte om de oordelen goed en slecht nog maar even op te schorten. Goed of slecht komen pas aan de orde in hoe we ermee omgaan; hoe we zulke neigingen beoordelen en reguleren. Tussen *is* en *ought* liggen talloze mogelijkheden en keuzen. Wat het verwarrend maakt is opnieuw dat descriptie en normativiteit in de taal niet onafhankelijk van elkaar opereren; ze hebben niet elk een aparte taal. Woorden als prestatiedrang, ambitie en agressie hebben allerlei normatieve connotaties, die je niet kwijt bent als je die woorden “puur” descriptief wilt gebruiken.

U zult het met me eens zijn dat wat dieren doen op zich voor mensen niet zomaar een voorbeeld is, laat staan een norm. Toch denk ook ik dat wat dieren doen en laten niet irrelevant is voor ons denken over wat moreel goed, passend, of mooi is. Ik denk zelf wel eens dat wij weliswaar onszelf zien als ver verheven boven de dieren, maar dat we toch eerder een voorbeeld aan dieren zouden moeten nemen. Dieren kennen volgens mij geen genitale verminking van meisjes, geen gedwongen huwelijken, geen eerwraak. Maar sommige katachtigen doden wel de kinderen van hun vrouwtje uit een eerdere relatie, dat dan weer wel. Wat vindt u hiervan? Waarom vindt u wat dieren doen relevant voor onze opvattingen over goed en kwaad?

Inderdaad zie ik geen rechtstreekse lessen. In de aller-eerste plaats is er altijd de kloof tussen *is* en *ought*, en verder verschillen dieren van elkaar en van mensen. Het belang van de vergelijkingen zie ik eigenlijk meer in de grote lijn dan in de details. Er is een grote en langdurige beweging gaande, waarbij je Darwin als begin kunt nemen, waarin wij onszelf als dieren leren begrijpen, en waarin we dus niet meer vooral kijken naar verschillen maar ook naar continuïteiten en overeenkomsten met andere dieren. Ook menselijk denken beginnen we nu te begrijpen als iets dierlijks. De laatste decennia ontwikkelt zich die wending in allerlei disciplines, en grote delen van cognitieve processen zien we nu als intuïtief en onbewust, beeldend, associatief, lichamelijk. Dat geeft tegelijk een beter zicht op onze beperkingen. En

daarmee komen ook oude normen ter discussie, omdat hun aansluiting bij de realiteit een probleem wordt. Als je bij voorbeeld formeel en abstract denken als norm neemt, is de belangrijke plaats van beelden en metaforen in het denken een tekortkoming, een teleurstelling. Maar waarom zou je per se alleen die norm willen stellen? Beelden en metaforen hebben hun eigen kracht en rijkdom. Ik wil er zeker niet voor pleiten af te zien van normen en idealen van formeel denken. Ik zie ook geen reden om door te slaan naar de andere kant en bijvoorbeeld te denken dat alle wijsheid in het onbewuste zit, zoals nu wel eens gebeurt. Maar wel om te heroverwegen hoe we zijn en willen zijn, en hoe dat elkaar wederzijds beïnvloedt.

Dat geldt ook voor moraal. Het idee dat angst voor het oordeel van anderen, de zorg om onze reputatie, dus de behoefte aan sympathie, een belangrijke motor voor moraal is, wordt vaak beschouwd als een cynische visie op het ontstaan van moraal. Dat cynisme komt voort uit teleurstelling in hoge verwachtingen van morele zuiverheid. Maar je kunt reputatieangst ook zien als een uiting van de kwetsbaarheid en behoeftigheid van mensen, en er dus een meedogende kijk op mensen aan ontlenu. Als we minder cynisch zijn over zulke emotionele behoeften, kunnen we er misschien meer ontspannen mee omgaan. Wijzer. Zodat we misschien mildere beddingen voor zulke emotionele behoeften kunnen scheppen.

U hebt bezwaar tegen al te groot enthousiasme over empathie zoals De Waal tentoonspreidt omdat het de nabije ander bevoorrecht. Empathie is partijdig. Terwijl bijvoorbeeld de Kantiaanse moraal, toch niet de eerste de beste, gebaseerd lijkt op onpartijdigheid, op een principe, een algemene wet. Wat is morele goedheid? Moeten we het zoeken in een uitbreiding van empathie tot de gehele mensheid? Of moeten we empathie buiten beschouwing laten en alleen in termen van principes gaan denken? Ik ben heel benieuwd hoe u daar over denkt.

Ik wil niets afdoen aan het belang van empathie, zonder empathie lijkt me sociaal leven eigenlijk niet eens denkbaar. Maar juist door die grote kracht is het van belang het van alle kanten te bekijken, inclusief de achterkanten. Over de behoefte aan empathie hebben we het al gehad. Een ander punt is inderdaad partijdigheid. Empathie ontstaat vooral via nabijheid. Empathie met mensen die we niet kennen is veel moeilijker; dat vereist dat die mensen ons op een of andere manier ook nader komen, bijvoorbeeld via verhalen en beelden, zodat we ons kunnen inleven. Dus het is goed als dat gebeurt. Maar we zijn daarin ook manipuleerbaar, er is op allerlei niveaus een mediastrijd gaande om onze aandacht en betrokkenheid. Als we ons daarbij laten meeslepen door empathie bevorderen we niet per se de meest ef-

fectieve of rechtvaardige verdeling van middelen. Rechtvaardigheid en effectiviteit vereisen meer afstandelijke afwegingen en inzichten.

De manier waarop we onze aandacht verdelen is van groot moreel belang. Dat gold altijd al, maar door de globalisering is dat nog pregnanter geworden. Het is een thema dat mij erg bezighoudt. Om meer vaardigheden en keuzemogelijkheden rond selectieve aandacht te ontwikkelen, hebben we, denk ik, al onze rationele, emotionele en intuïtieve vermogens nodig. Het vrije spel van empathiebespelende krachten is niet genoeg, het navolgen van strakke principes ook niet. Dus als het gaat om principes versus empathie: laten we het niet zoeken in of-of, dat brengt ons maar op wegen van extremen en illusie. Het is eerder een kwestie van alle hens aan dek, en die boel dan bij elkaar zien te houden.

Ik ga met u mee dat het van belang is empathie van alle kanten te bekijken inclusief de achterkanten. Ik wil nog een aspect van het vraagstuk belichten. Is empathie op zich al genoeg om van goedheid te kunnen spreken? Is dat niet te eenvoudig gedacht? Bijvoorbeeld als ik me inleef in iemand die de boel bedrogen heeft en die een beroep op mijn discretie doet, dan weet ik niet wat ik moet doen. Is empathie richtinggevend genoeg? U hebt de lezer duidelijk gemaakt dat empathie partijdig is en het nabije bevoorrecht. U hebt erop gewezen dat er nog andere sociale instincten zijn die aandacht moeten krijgen in verband met een biologische basis van moraal. Maar mijn vraag is: zelfs die partijdige empathie, die op zich te weinig is als biologische basis van moraal, zegt die het subject dat te handelen heeft genoeg? Of mist ook die empathie voldoende richting? Weet u precies wat u te doen staat nadat u zich hebt ingeleefd? Ik niet namelijk.

Ik ook niet. Empathie leidt tot betrokkenheid bij de ander, maar zegt nog niet op welke manieren je de situatie kunt begrijpen, wat de consequenties zouden kunnen zijn van verschillende handelingen, et cetera. Net als waar ik het had over verdeling van middelen, geldt in een één-op-één situatie dat ook kennis, inzicht en normen onmisbaar zijn als je op zoek bent naar wat goed is om te doen. En dan nog kom je niet op rotsvaste grond, er blijven open vragen: welke probleemdefinitie, welke kennis, welke normen?

Carla Bal is taalkundige en filosofe. Zij werkt als onderwijscoördinator van, en docent aan de postacademische beroepsopleiding Ethiek in de Zorgsector bij het UMC Sint Radboud Nijmegen. Tevens is zij docent bij de sectie bedrijfskunde van de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit.

Cor van der Weele is biologe en filosofe, en promoveerde in de wijsbegeerte van de biologie (VU, 1995). Haar

proefschrift analyseerde de rol van omgevingsfactoren in biologische benaderingen van embryonale ontwikkeling, en stelde de vraag waarom die omgevingsinvloeden zo lang zijn verwaarloosd. Het idee dat blinde vlekken in causale vraagstellingen moreel niet onschuldig zijn leidde tot de thematiek van "ethiek van aandacht". Zij is geïnteresseerd in het grensverkeer tussen biologie, filosofie en kunst. Vanaf 1 januari 2010 is zij werkzaam bij het LEL, een onderzoeksinstituut dat deel uitmaakt van Wageningen UR.

Literatuur

Haidt, J. (2007) The New Synthesis in Moral Psychology. *Science*, 316, pp. 998-1002.

Verplaetse, J. (2008) Het morele instinct. Over de natuurlijke oorsprong van onze moraal. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds

Het preadvies *Sympathie over en weer. Waaruit bestaat de biologische basis van moraal?* Kost Euro 14,- en is per e-mail te bestellen op nvbe@med.umcg.nl

Thema: Biologie van Moraal

Moraliteit is wars van empathie

Damiaan Denys

Denys bestrijdt de opvatting dat empathie de basis is van moraal. Behalve dat hij uit evolutionair oogpunt niet kan begrijpen waarom moraliteit zich überhaupt zou ontwikkelen als empathie al zou voldoen als *social glue*, is moraliteit voor hem ook van een totaal andere orde dan biologisch of evolutionair.

Vragen bij empathie als basis van de moraal

Cor van de Weele stelt in haar essay *Sympathie over en weer. Waaruit bestaat de biologische basis van moraal?* dat empathie als sociaal instinct de evolutionaire basis vormt van de moraal. Hoe aantrekkelijk deze stelling ook mag klinken, zeker in de nasleep van het Darwin jaar waarin het *bon ton* is om elk menselijk gedrag in evolutionaire termen te begrijpen, ze levert ook een aantal vragen op.

Ten eerste is onduidelijk hoe door de eeuwen heen langs de lijnen van de evolutie empathie, de individuele vaardigheid van het inlevingsvermogen, zich heeft ontwikkeld tot moraliteit, een universeel systeem van sociale gedragspatronen. Empathie heeft in de vorm van "social glue" ongetwijfeld bijgedragen tot het stichten van gemeenschappen, onderhouden van sociale contacten, groepsidentiteit en wederzijdse sociale erkenning, maar is nog ver verwijderd van de moraliteit zoals ze het heden ten dage wordt begrepen.

Ten tweede is onduidelijk wat precies de reden zou zijn van deze evolutie. Indien empathie als sociaal instinct voldoende is om een gemeenschap intact te houden, waarom zou ze zich hebben moeten ontwikkelen tot moraliteit? Waarom zouden we moraliteit nodig hebben als empathie in de zin van sociaal instinct voldoende garantie biedt voor de cohesie van onze huidige samenleving? Waarom zou empathie überhaupt nog naast moraliteit moeten blijven bestaan?

Ten derde lijken empathie en moraliteit van een totaal andere orde. Empathie is bovenal een menselijke emotie, een psychologisch mechanisme vergelijkbaar met bijvoorbeeld angst. Het is een eigenschap met een neurobiologisch hormonaal correlaat dat kan worden ge-

meten en gemanipuleerd. Zo werd een groep proefpersonen geconfronteerd met een jongetje van vier dat aan kanker leed (Zak, 2007). De proefpersonen werd gevraagd een bepaald bedrag ter beschikking te stellen voor de behandeling van deze jongen. Na toediening van een infuus met oxytocine, het empathie-molecule, werden de testpersonen 80% vrijgeviger dan in de oorspronkelijke situatie. In een vergelijkbaar experiment werd aangetoond dat mannen aan wie testosteron werd toegediend, waarvan bekend is dat het oxytocine remt, 50% minder vrijgevig werden. Empathie is dus een psychologische eigenschap die je met hormonen en neurotransmitters kan reguleren. Het is een mechanisme dat het individu garandeert op een sociale wijze te integreren met soortgenoten en een emotie die leidt tot een persoonlijk voordeel en een evolutionair voordeel voor de hele groep.

Moraliteit in de file

De relatie tussen empathie en moraliteit ligt in een alledaagse situatie niet voor de hand. Laatst zat ik bijvoorbeeld in de file op de A1 tussen Amersfoort en Amsterdam. Het was een lange file die zich uitstrekte over negen kilometer en ze stond volstrekt stil omdat de hele snelweg was afgezet. Zoals iedere nietsvermoedende, doodgewone chauffeur reed ik me onvermijdelijk vast in de file en bleef ik plichtsgetrouw netjes in de rij achter de volgende auto staan. Toevallig was op de plek waar ik strandde aan de rechterzijde een uitrijstrook met een langgerekte parking die enkele honderden meters verder opnieuw uitmondde in een invoegstrook op dezelfde snelweg. Af en toe zag je een auto aan de rechterkant van de weg de vluchtstrook oprijden om geniepig via de